

Ірина ХАНАС

УКРАЇНСЬКІ ТРАДИЦІЇ НАЙМЕНУВАННЯ ДИТИНИ НА ОПІЛЛІ (за матеріалами церковних метрик хрещення ХІХ—ХХ ст.)

У статті розглядаються українські традиції при найменуванні новонародженої дитини на території історико-етнографічного району Опілля, зокрема охарактеризовано проблему впливу релігійних вірувань батьків на традиції номінації дитини.

Ключові слова: українські традиції, власне ім'я, найменування дитини, Опілля, мотиви номінації особи, церковні метрики хрещення.

© І. ХАНАС, 2012

Поява на світ новонародженої дитини від найдавніших часів була і є знаменною подією у кожній сім'ї та родині. І це природно, адже сім'я і увесь рід поповнюється новим членом, з яким батьки і родичі пов'язують певні надії та сподівання. Як складеться його доля — починало хвилювати батьків і родину ще до народження дитини, тому одним із перших найважливіших завдань було правильно вибрати новонародженій дитині власне ім'я.

Як відомо, власне ім'я — це юридично зафіксоване слово, за допомогою якого відбувається індивідуалізація певної людини. В Україні порядок надання імені визначається українським законодавством, однак вибір імені здійснюють батьки дитини залежно від свого бажання та уподобання.

Слід зазначити, що визначень терміна «власне ім'я» є сьогодні досить багато, кожен дослідник вносить у це поняття свою наукову новизну і свій індивідуальний підхід. Наприклад, російська дослідниця С.М. Толстая стверджує, що «имя — в народной традиции персональный знак человека, определяющий его место в мироздании и социуме; мифологический заместитель, двойник или неотъемлемая часть человека; объект и инструмент магии» [4, с. 408]. А ім'янаречення, як далі продовжує дослідниця, — важливий акт, який надає новонародженому статус людини. Ім'я остаточно формує людину: пор. укр. «Прибери пня, дай ему имня — и з него буде чоловік»; болг. (прокляття) «Да му ся не найде имя-то!» (Щоб йому імені не знайшлося); кашуб. *topo v'etazac* «умерти» [4, с. 408].

Правила вибору імені різні у різних етнічних, конфесійних і локальних традиціях. Загальновідомо, що відношення між конкретною особою та її власним ім'ям не дане від природи, а є довільним, та навіть великою мірою випадковим. Справді, у самого індивідуума ім'я не закладене від природи чи властивості, що їх виражає це ім'я. Звичайно, якщо комусь дають ім'я *Павло*, то це ще зовсім не означає, що він завжди буде малим, так само і те, що особа з іменем *Надія* завжди буде нести зі собою певну надію.

Відношення найменувача (той, хто дає ім'я) до найменованого, а отже, й до самого імені не є абсолютно довільним. Наші предки з давніх-давен дотримувалися відповідних звичаїв і традицій при номінації особи. Найменувач не є абсолютно вільним при виборі імені для новонародженого. Свобода дій найменувача великою мірою обмежена при акті найменування. У сучасних умовах людина, наприклад, не може об-

рати іменем для своєї дитини будь-який знак, тобто будь-який звуковий комплекс. У її розпорядженні для цього є усього близько ста чи декількох сот спеціальних слів (власних особових імен), усталених традицією. Лише з цього кодексу можна вибирати для новонародженого ім'я, та й то, виявляється, не усяке, бо для хлопчиків є одні імена, а для дівчаток — інші.

Варто зазначити, що навіть у цих рамках найменувач не є абсолютно вільним у виборі імені, а сам процес вибирання не є зовсім стихійним. Здебільшого у найменувача є цілком конкретний привід чи підстава для вибору саме цього імені, а не якогось іншого. Інакше кажучи, найменувач у своїх діях залежний від чинних мотивів найменування, підпорядкованих загальним принципам номінації. Отже, хоча зв'язок між особою та її іменем довільний, але він значною мірою вмотивований, принаймні, у свідомості найменувача, тобто батьків.

Відомо, що мотиви найменування бувають різні. Найчастіше вони пов'язані з естетичними, релігійними та політичними уподобаннями чи переконаннями середовища, у якому живе найменувач. У цих мотивах, як справедливо зауважив П.П. Чучка, захований спосіб мислення народу, його психологія, різні вірування, погляди на світ, на життя і на смерть [7, с. 39].

Сьогодні на Опіллі вибір імені для новонародженого є юридично вільним і в усіх випадках залежить майже виключно від волі найменувачів, тобто батьків. Саме вони виносять остаточне рішення, як назвати дитину. Вільний вибір імені для новонародженого на Закарпатті, як стверджує П.П. Чучка, усталився уже досить давно, правдоподібно, ще із запровадження церковної унії, тобто десь у середині чи у кінці XVII ст. У всякому випадку у другій половині XVIII ст. він уже був на Закарпатті вільним. Досить переконливим аргументом на користь цього твердження може бути свідчення найдавнішої закарпатської рукописної метрики, тобто «Метрики Чернечої гори біля Мукачеве за 1727—1816 роки». Записи новонароджених, тобто хрещених, у цій метриці уже не відповідають у часі церковним святкам. Так, наприклад, 1727 р. на день святої Єфимії новонароджену названо *Софією*; 1785 р. на день святого Федора новонародженого записано *Андрієм*. 14 листопада 1745 р. новонародженого записано *Михайлом*, хоча день святого Михайла припадає не на 14, а на 8 листопада (за ста-

рим стилем). Отож, у XVIII ст. вибір імені для новонародженого на Закарпатті від церковного календаря у принципі уже не залежав [7, с. 40].

Слід зазначити, що на території історико-етнографічного району Опілля у XVIII ст. вибір імені для новонародженого також уже не залежав від церковного календаря, про що свідчать церковні метрики хрещення, які зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Львові. Наприклад, у с. Андріянів (Городоцький район Львівської області) 15 жовтня 1784 р. новонароджену дівчинку записано *Катериною*, 22 вересня того ж року дівчинку зареєстровано *Анною*, новонародженого хлопчика 15 квітня 1784 р. записано *Василем*, а 13 серпня 1784 р. хлопчика назвали *Стефаном* [3]. І таких випадків маємо багато.

Про умови надавання імен до XVIII ст. прямих даних немає. Проте є факти, які підтверджують, що раніше на територіях, заселених українцями православною віросповідання, це надавання було регламентоване церковними святцями. Своєрідним відгомном тих далеких часів є, наприклад, так звані патронні імена. Релігійні батьки ще донедавна, а навіть і у наші дні, своїй дитині, як правило, надавали ім'я того календарного святого, під час святкування пам'яті якого дитина народилася: народиться дитина «на Юра» — назвуть *Юрою*, народиться «у Миколи», тобто за кілька днів до чи після святого Миколая, — буде *Миколаю* і т. п. Надавати новонародженому ім'я християнського святого, якому присвячене найближче до народження дитини свято, було і є сьогодні одним з найпоширеніших звичаїв. При цьому уникали чи навіть забороняли давати ім'я за календарем «назад», тобто відповідно до свята, яке передувало дню народження дитини, бо, за польським повір'ям, назване «назад» дитя не буде рости. А найменування «вперед», яке символізує розвиток і зростання, і, на відміну від руху «назад», що асоціюється з деградацією і занепадом, знаходимо в українській і сербській обрядовості [4, с. 409]. Отже, найменовували за принципом: «Яке дитина собі принесла ім'я, таке треба їй дати» [5, с. 13]. Правда, до уваги бралися при цьому не усі свята, а тільки конфесійні, тобто такі, які церква відзначала як свята.

Варто зауважити, що мотивів, якими керувалися і керуються батьки при вільному виборі імені для своєї дитини у звичайних умовах, є декілька. М.Л. Худаш

стверджує, що етнографічні матеріали дають підставу говорити про три основні традиційні мотиви вибору й надавання дітям власних хрещених імен: а) вибір і надавання імен за церковним календарем чи святцями («принесені» імена); б) вибір і надавання дітям імен на чийсь честь (батьків, друзів, знайомих, авторитетних людей, культурних і громадських діячів та ін.); в) пізніше практикований, новітній мотив — вибір дітям імен за певною модою конкретної місцевості на імена або традицією (тут і вибір милозвучних імен, і звичайне наслідування, і традиція, пов'язана з культом певного святого тощо) [6, с. 184].

Г.К. Кожоляно вважає, що основними мотивами, які у наш час визначають обрання імені для новонародженої дитини в Україні, і на Буковині зокрема, є:

- сімейна традиція, за якою дітей називають іменами дідуса-бабусі, батька-матері або близьких родичів;
- зв'язок імені дитини з іменами видатних національних героїв, відомих письменників, артистів, кіногероїв, спортсменів (*Богдан, Тарас, Павло, Роксолана, Софія, Назарій*);
- ніжні і милозвучні імена (*Алла, Аліна, Олена, Світлана*);
- утворення жіночих імен від чоловічих (*Богдана, Володимира, Руслана, Олександра, Романна*) [1, с. 70].

На думку П.П. Чучки, якщо виходити не лише з нинішніх узвичаєнь, а й із того, від чого саме залежав вибір імені хоча би протягом останнього сторіччя, то до провідних мотивів найменування треба віднести, принаймні, чотири, а саме: а) побожність чи забобонність батьків; б) родинні традиції; в) визначні чи авторитетні особи; г) вплив часу. Ці ж мотиви, як стверджує дослідник, є визначальними у наш час як у чехів, так і в угорців [7, с. 42]. Слід зазначити, що актуальними вони є й для ополан, однак вважаємо за необхідне розглянути коротко один із домінуючих мотивів ім'янаречення на Опіллі — вплив релігійних вірувань батьків на традиції найменування особи.

Простий українець ще донедавна обирав для своєї дитини здебільшого те ім'я, яке «сама дитина принесла зі собою своїм народженням»: дитині давали, як правило, ім'я того календарного святого, честь якого під час її народження відзначала церква. До календаря заглядати майже не доводилося, бо кожен знав, що у січні такими святами є *Марії, Стефана, Василя* та *Івана*, у лютому — *Івана*, у травні — *Юрія*, у лип-

ні — *Івана, Петра і Павла, Ольги і Володимира*, у серпні — *Іллі*, у вересні — *Марії, Віри, Надії, Любові та Софії*, у листопаді — *Дмитрія, Параскеви і Михайла*, у грудні — *Романа, Катерини, Андрія, Миколая і Анни* тощо. Релігійні люди у цій традиції вбачали певний неписаний закон, за яким кожна людина не просто повинна мати свого патрона, тобто покровителя чи охоронця серед лику святих, а що вона уже народжується з ним [5, с. 3, 5, 10, 13, 17]. Серед сільського населення цей мотив донедавна мав ще суттєву перевагу, проте протягом останніх десятиліть у міру піднесення свідомості народу і поступового відходу від релігії, зокрема за часів комуністичної влади в Україні, він досить швидко поступається перед іншими. Однак ця традиція поруч із іншими мотивами номінації новонародженої дитини зберігається на території Опілля і за наших часів, про що свідчать записи у церковних метричних книгах хрещень. Наприклад, дитину, народжену 17 грудня 1967 р. у селі Угри Городоцького району Львівської області, назвали *Микола*, 9 січня 1968 р. — *Степан*, 28 вересня 1968 р. — *Любов*, 11 грудня 1968 р. — *Андрій*, 28 липня 1970 р. — *Володимир*, 1 грудня 1986 р. — *Роман*, 26 серпня 1989 р. — *Марія*, 11 липня 1990 р. — *Павло*, 20 листопада 1998 р. — *Михайло*, 14 січня 2000 р. — *Василь*, 7 липня 2003 р. — *Іванна* тощо. Це явище спостерігаємо також у селі Ушківичі Перемишлянського району Львівської області: 4 січня 1949 р. народилася дівчинка і назвали її *Марія*, 24 липня 1998 р. — *Ольга*, 26 липня 1998 р. — *Володимир*, 17 грудня 1998 р. — *Микола*, 7 січня 2005 р. — *Марія* тощо; у селах Рогатинського району Івано-Франківської області: 13 грудня 1984 р. народився хлопчик і хрещений *Андрій* (с. Зелений), 9 січня 1986 р. — *Степан* (с. Городиська), 12 липня 1986 р. — *Петро* (с. Верхня Липиця), 19 листопада 1988 р. — *Михайл* (с. Верхня Липиця), 21 грудня 1992 р. — *Ганна* (с. Верхня Липиця), 12 січня 1993 р. — *Василь* (с. Верхня Липиця), 22 травня 1994 р. — *Микола* (с. Малинівка), 21 вересня 1994 р. — *Марія* (с. Лопушня), 7 липня 2002 р. — *Іванна* (с. Верхня Липиця) тощо.

У деяких селах донедавна побутував звичай надавати дитині ім'я того святого, якого у певному селі відзначали на «храм церкви». Цим пояснюють, наприклад, що у с. Братковичах Городоцького району дуже поширене ім'я *Марія* (храмове свято

припадає на 21 вересня, коли церква вшановує Різдво Богородиці).

Поряд із релігійними звичаями у багатьох селах Опілля і України загалом донедавна співіснували й деякі народні звичаї, пов'язані із надаванням імен. Деякі із цих звичаїв дуже давні та сягають ще дохристиянських часів, а засновані на вірі у магічну силу імені.

Одним із таких поширених звичаїв був звичай «продавання» (чи «купування») кволої дитини та надавання їй охоронного, заклинального імені з метою врятувати її від смерті чи від певного іншого лиха. Мати, у якої систематично вмирили діти, за незначну символічну суму (за монету) умовно продавала свою хвору дитину багатодітній знайомій (кумі, тітці, подрузі), у котрої діти здорові і не вмирили. Таємно від інших людей уночі рідна мати передавала свою дитину крізь хатне вікно на подвір'я «купувальниці». «Купувальниця» відносила дитину кудись (на цвинтар, на перехрестя, до млина), ворожила, після чого приносила її знову і повертала справжній матері. Лише на цей раз дитину передавали уже не крізь вікно, а через хатній поріг. При цьому рідна мати дитини промовляла приблизно так: «Віднині ти вже не моя дитина, а тітчина чи кумина; я лише годуватиму тебе своїми грудьми». Смысл ворожіння полягав у тому, щоб обманути злого духа, відвернути його згубну силу від рідної дитини. По деяких селах дитину під час ворожіння перейменовували (скажімо, з *Петрика* на *Василька*), і з того часу як домашні, так і сусіди дитину називали уже тільки цим новим для неї іменем. Мета обряду купування та продавання у такому випадку зводилася до того, щоб переконати «нечисту силу» у тому, що в цій сім'ї уже немає тої дитини, яка там була до цього, а є зовсім інша [7, с. 43—44].

Іншим звичаем, що базувався на вірі у магічну силу імені, було повторне використання того ж самого імені у родині для двох різних дітей. У результаті цього у деяких селах серед дітей однієї родини можна зустріти по дві *Христини*, по дві *Ганни* і т. п. Повторне використання того ж самого імені для двох живих дітей одної родини практикувалося виключно у багатодітних сім'ях. Як стверджує П.П. Чучка, повторне використання одного імені для двох братів чи двох сестер різні батьки пояснюють по-різному — бідністю іменного репертуару і небажанням давати дитині таке ім'я, якого ще у селі немає; інші пояснюють, що це ім'я чимось припало їм до душі. Але відверті розмови з

людьми старшого віку переконують у тому, що у повторному використанні того ж самого імені для двох дітей однієї родини батьки вбачали магічну силу. Забобонні багатодітні батьки вдавалися до цього прийому як до засобу, що мав припинити дітонародження, і вірили, що після такого акту у їхній сім'ї більше не народжуватимуться діти. Цей звичай відомий також болгарам, які за таких умов новонародженій дівчинці давали ім'я *Доста*, а хлопчиків — *Достан* [7, с. 46].

Існують і зовсім протилежні думки. Деякі люди вважають, що повторне ім'я серед дітей однієї родини — це засіб забезпечити міцне здоров'я цій дитині. Та які вірування не ховалися б за цим звичаем, треба визнати, по-перше, що сам звичай дуже давній, а по-друге, що він мав гальмівний вплив на розвиток іменного репертуару певної місцевості.

Як зазначає Г.К. Кожолянко, на Нікейському християнському соборі у 325 р. було прийнято рішення, за яким заборонялось давати християнам язичницькі (народні) імена. І у наступному впроваджувались християнські (в основному юдейсько-жидівського походження) імена. Християнські священники при хрещенні надавали імена на честь християнських «святих», які були переважно греками та юдеями-жидами [1, с. 70—71]. Народознавець Г. Лозко відзначає, що понад 80 відсотків юдейських імен пов'язано з іменем юдейського бога *Ягве* (*Єгова*, *Елогім*). Для прикладу: *Азарій* (той, що допоміг *Ягве*), *Іван* (*Ягве* помилував), *Ісай* (допомога *Ягве*), *Матвій* (дарунок *Ягве*), *Авдій* (раб *Ягве*), *Ілля* (мій бог *Ягве*), *Яків* (пам'ятка *Ягве*), *Лазар* (*Елогім* допоміг), *Михайло* (подібний *Елогім*) і т. д. [2, с. 7—8].

Дуже часто українці не могли чітко вимовити незрозумілі їм імена. Тому були випадки, коли чужі імена пристосовувалися до власної мови. Відповідно з *Базилія* став *Василь*, з *Даніїла* — *Данило*, з *Дмитрія* — *Дмитро*, з *Гавріїла* — *Гаврило*, з *Анастасії* — *Настя* тощо.

Відомо, що священники й самі змінювали імена на прохання людей при ім'янареченні. Про це писали дослідники ще у кінці XIX ст.: «Ім'я зазвичай дається на честь святого, якого пам'ять святкується в цей день; якщо ім'я попадається незручне для вимови, то баба просить перемінити його: «Ой, батюшко, дайте інше яке, а то сього й зроду не донесу». І дійсно, такі випадки, коли баба не в силах «донести» імені й перебріхує його до невпізнанності, не поодинокі, тому

священикам і передписано давати більш вживані серед народу імена» [1, с. 71].

Щодо давності імен та їх походження Г. Лозко зазначає: «Для слов'ян слово було священним, бо вважалося не просто звуком, а особливим станом світу і людини, коли можливо вести діалог з Богами (людини з космосом). В усіх індоєвропейських народів «слово» і «дія» первісно були синонімами, тобто Слово (молитва) теоретично має здатність стати дією, дійсністю. Для цього треба тільки практично увійти в той стан, який створює можливість для такого спілкування з Богами. Наші пращури знали, коли і де це можливо, бо мали досить точний астрономічний календар, за яким встановлювали строки молінь. Саме поєднання слова й часу давало чудодійні результати їхньої магії. Тому при народженні дитини треба було уважно слухати доквілля, які звуки вловлює слух, звідки вони долітають (з якої сторони світу, з лісу, з річки чи з поля і т. д.), дивитися, під якими зорями (сузір'ями) народилася дитина, а також враховувати багато інших прикмет, які були важливим засобом зрозуміння (передбачення, проорокування) не просто майбутньої долі дитяти, але, в першу чергу, з'ясування її внутрішньої суті (того, що становить її «войми»), тобто сам об'єкт називання іменем. При такому підході до вибору імен забезпечувався лад (духовний комфорт) людини і її імені, отже, — ім'я не суперечило особистісним характеристикам людини» [2, с. 9—10].

Отож, як у давні часи, так і сьогодні ополляни вважали та вважають, що ім'я має фатальне значення і впливає на долю людини. З іменем при хрещенні дитина отримує Ангела-Охоронця та дістає заступництво Божої сили. Варто зауважити, що більшість мешканців сіл та міст історико-етнографічного району Опілля і у наш час ретельно дотримуються цих народних повір'їв. І навіть якщо батькам не зовсім подобається ім'я того святого у церковному календарі, у день пам'яті якого народився їхній нащадок, то вони найменувають свою дитину подвійним іменем (наприклад, Анна — Марія, Галина — Надія, Ірина — Дарія, Андрій — Михайло, Валентин — Володимир та ін.), щоб таким чином залишити дитині Ангела-Хоронителя.

1. Кожолянюк Г.К. Родинно-хрестинна обрядовість / Георгій Костянтинович Кожолянюк // Етнографія Буковини : у 3 т. — Чернівці : Золоті литаври, 1999—2004. — Т. 2. — 2001.
2. Лозко Г.С. Іменослов: імена слов'янські, історичні та міфологічні / Г.С. Лозко. — К. : Сварог, 1998. — 176 с.
3. Метрична книга хрещення сс. Андріянів, Лівчиці, Підзвіринець, Татаринів та ін. // Центральний державний історичний архів України, м. Львів — Ф. 201. — Оп. 4 а. — Спр. 41, 6188, 6189.
4. Толстая С.М. Имя / С.М. Толстая // Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5 т. / под ред. Н.И. Толстого. — М. : Международные отношения, 1995—2009. — Т. 2 : Д—К (Крошки). — М., 1999. — С. 408 — 413.
5. Ханас І. Матеріали етнографічної експедиції / Ханас Ірина // Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 571. — 25 с. (+ дод. А).
6. Худаш М.Л. З історії української антропонімії / Михайло Лукич Худаш. — К. : Наукова думка, 1977. — 236 с.
7. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття (Вступ та імена) / Павло Павлович Чучка. — Ужгород, 1970. — 103 с.

Iryna Khanas

ON UKRAINIAN TRADITIONS OF NAMING THE NEWBORN CHILDREN IN OPILIA REGION

(according to materials of church
baptism registers of XIX and XX cc.)

The article deals with Ukrainian traditions taken into account at naming a newborn baby in Opilia historio-ethnographic region with particular consideration of a problem as for the influence of parents' religious beliefs upon the traditional nomination in children.

Keywords: Ukrainian traditions, own name, name of the child, Opilia, motives of person nomination, the church baptism metrics.

Iryna Khanas

УКРАИНСКИЕ ТРАДИЦИИ НАИМЕНОВАНИЯ РЕБЕНКА НА ОПОЛЕ

(по материалам церковных метрик
крещения XIX—XX вв.)

В статье рассматриваются украинские традиции при наименовании новорожденного ребенка на территории историко-этнографического района Ополье, в частности охарактеризована проблема влияния религиозных верований родителей на традиции номинации ребенка.

Ключевые слова: украинские традиции, собственное имя, наименование ребенка, Ополье, мотивы номинации лица, церковные метрики крещения.